

Oton Župančič

Rodil se je 23. januarja 1878 kot prvi izmed treh otrok v družini malega trgovca Franca Župančiča in Ane Malič v Vinici. Ko je dopolnil dve leti, so se Župančičevi preselili v bližnji Dragatuš ter tam odprli trgovino in gostilno. V tej vasici so preživeli naslednjih 12 let. V Dragatušu je Župančič končal prva dva razreda osnovne šole, v Novem mestu pa naslednja dva. Pri desetih letih se je vpisal na novomeško gimnazijo in tam uspešno opravil tri razrede. V tem času je izdajal rokopisni dijaški list Na Prelji. V Novem mestu je Župančič tudi že začel snovati prve pesmice. Zaradi gospodarske stiske so se Župančičevi leta 1892 iz Dragatuša preselili v Ljubljano, kjer je Oton nato obiskoval četrti razred nižje in vse štiri razrede višje gimnazije. Kot gimnazijec se je pridružil dijaškemu krožku, ki se je zbiral okrog Janeza Evangelista Kreka; v tem krogu se je skupaj z drugimi člani te skupine, ki so se imenovali ligaši, učil slovanskih jezikov, prebiral slovanske ljudske pesmi ter se navduševal nad ukrajinsko dumo, nato pa se je vključil v Zadrugo, kjer se je seznanil s Cankarjem, Kettejem in Murnom..

Leta 1896 je na Dunaju začel študirati zgodovino in zemljepis, vendar so ga pritegnili predvsem novi umetnostni tokovi, kot so dekadenca, impresionizem in simbolizem. V dunajskih letih je objavil pesniške zbirke Čaša opojnosti (1899), Pisanice (leto kasneje), in Čez plan (1904). Vmes je v Gradcu odslužil enoletno vojaščino in en semester poučeval na gimnaziji v Ljubljani. Med bivanjem v Parizu (1905) je začel snovati zbirko Samogovori (1908). Gmotne razmere so se uredile, ko je kot domači učitelj služboval v neki nemški plemiški družini. Ljubezenske pesmi vseh treh mladostnih zbirk so bile namenjene Ljubljanki Berti Vajdič.

Leta 1910 se je za stalno vrnil iz tujine in ustalil v Ljubljani. Sprva se je preživljal z gledališkimi poročili in kot dramaturg Deželnega gledališča. Po smrti Antona Aškercja je prevzel službo mestnega arhivarja in se poročil z Ani Kessler. Med 1.sv.v. je urejal reviji Slovan in Ljubljanski zvon, tedaj je objavil tudi zbirki otroških pesmi Sto ugank in Ciciban. Takoj po vojni je izdal zbirki Mlada pota in V zarje Vidove. Zaposlil se je pri narodnem gledališču in opravljal naloge dramaturga, glavnega tajnika in upravnika. Za gledališče je tudi veliko prevajal, še posebej drame Shakespearja. Užival je v slovesu največjega živečega slovenskega pesnika, predsedoval je društvu slovenskih književnikov, slov. centru PEN(**PEN** je kratica za mednarodno združenje književnikov, Francoskemu inštitutu in po 2.sv.v. SM. Akademija znanosti in umetnosti ga je uvrstila med svoje prve člane. Med 2.sv.v. se je pridružil narodnoosvobodilnemu boju in se oglašal v partizanskem tisku, v tem času je bil tudi zaradi hude astme večinoma v bolnišnici in sanatoriju. Ob osvoboditvi 1945 je objavil zadnjo zbirko pesmi Zimzelen pod snegom in zatem večkrat posegel v politično dogajanje. Po koncu 2.sv.v. je bil poslanec ljudske skupščine. Ob njegovi sedemdesetletnici mu je tedanja ljudska oblast podelila naziv »ljudski umetnik«, ljubljansko vseučilišče pa ga je imenovalo za častnega doktorja. Umrl je v Ljubljani leta 1949 in je pokopan na Žalah. Njegov sin je znani slovenski patofiziolog Andrej O. Župančič.

Pesniške zbirke:

- **Čaša opojnosti:** za to zbirko so značilni odkritosrčnost mladega pesnika, čustvena razbolelost zaradi dekletove prevare, norčevanje iz vernosti, naveličanost in gnus nad življenjem, a tudi že prvi pobliski mladostne volje do življenja. Hkrati so za to zbirko značilni novo besedišče z eksotičnimi tujkami, metaforično razkošen slog in težnja po prostem verzu.
- **Čez plan** razodeva pesnikovo duševno zorenje. V ciklu Manom Josipa Murna Aleksandrova toži zaradi prijateljeve smrti in se upira krivičnosti družbe. Hkrati se oglašata volja do življenja in radost nad njim, iz dekadencega pesimista pa se razvije

v glasnika optimizma. Ljubezensko čustvovanje postane bolj naravno, opušča dekadence prvine, iz melanholije se preliva v hrepenenje in strast. Okolje je impresionistično dojeta pokrajina Ljubljane ali Bele Krajine. V slogu se pojavijo značilnosti ljudske pesmi, večjo pozornost posveča zgradbi pesmi in močneje uveljavlja muzikalnost.

- V **Samogovorih** je Župančič dosegel vrh v pesniškem razvoju. Nastajali so od njegovega bivanja v Parizu naprej. Ljubezensko čustvo se tedaj poduhovi in poplemeniti, opazna je tudi razpoloženska melanholija. Knjigi so dale naslov pesmi, v katerih Ž. etično vrta vase in išče življenjski smisel. Zapoje tudi slavospev mali in nepriznani domovini in se spominja srečnega otroštva.
- Naslov **V zarje Vidove** pomeni pesniku najdaljši dan v letu, pa tudi zenit v njegovem in narodovem življenju. Pesmi so nastajale 1908-18 in so po tematiki socialne in vojne, domovinske in družinsko-ljubezenske.
- V dvajsetih in tridesetih letih se je Ž. posvečal predvsem gledališču in prevajanju, skoraj pa je nehal pisati izvirno poezijo. V sl. literarno življenje je znova vstopil šele s komično izpovednim ciklom Med ostrnicami, ki je napovedal vrnitev njegove ustvarjalne moči.. v tridesetih letih je napisal tudi več prvinskih ljubezenskih pesmi ženi Ani .
- Poslednja zbirka **Zimzelen pod snegom** je prinesla zadnje predvojne in med vojno nastale pesmi, ki pojejo o okupirani Ljubljani.
- Več knjig je pesnik posvetil mladini, takšne so **Pisanice**, ki so njegove prve pesmi, saj so nastajale pred Čašo opojnosti. V čustvovanju so preproste in iskrene, slogovno naslonjene na ljudsko pesem. Obujajo spomine na otroštvo v Beli Krajini in izražajo otožnost mladega pesnika. Pozneje je po umetniško slabši nemški predlogi predelal verze k slikanici **Lahkih nog naokrog**, v kateri najmlajšim podaja gibalne igre, označuje živali in posnema ljudsko pesem. Najboljši zbirki za otroke **Sto ugank** in **Ciciban** sta izšli ob misli na prvorojenca med 1.sv.v. V prvi pesnik pričara otroku s pesniško metaforo stvari in pojave v naravi, kmečka opravila, verske obrede, nebesna telesa, svet ob morju. V zbirki Ciciban, ki je med mladimi bralci splošno priljubljena, so pesmi o otrokovi navezanosti na naravo, ljubezni do matere, predvsem pa o veselju do življenja.
- Župančičeva izrazito lirična naravnost se kaže tudi v njegovih dramskih besedilih, pisanih v blankverzu. Prvo pomembno delo te vrste je enodejanka Noč verne duše, ki velja za prvo slovensko dramsko besedilo, ki je doživelo televizijsko reinkarnacijo.
- Ž. glavno dramsko delo je tragedija v 5 dejanjih **Veronika Deseniška**, to je pesniška interpretacija zgodovine Celjanov. V njem gre za dvojni, ljubezenski in oblastniški spopad, kot nosilci obeh nastopajo grofa Herman II. in Friderik II ter grofica Jelislava in Veronika.

Ž. je sprva nameraval napisati le predelavo Jurčičeve prozne tragedije, a je zaradi njene šibkosti, ki je posledica Jurčičeve bolezni v času pisanja, predelavo opustil in se odločil za popolnoma novo svoje besedilo. Knjigo je napisal v enem letu, izšla pa je v treh različnih izdajah, navadni, boljši in luksuzni in oznako Veronika Deseniška. Tragedija v petih dejanjih, tedaj jo je tudi izročil Narodnemu gledališču v uprizoritev. Poleg zgodovinsko izpričanih oseb je v dramo uvedel nekaj fantazijskih, resnični čas dogajanja pa je skrčil na eno leto.

Prvo dejanje je postavil na Desenice v Hrvaškem Zagorju. Tam najprej teče beseda med gospodarjem gradu Deseničanom in njegovo sestro Sido, pozneje pa med Veroniko in Friderikom. Deseničan in Sida se pomenkujeta o zakonu in sreči svoje hčere oz. nečakinje. Veroniko nam pesnik predstavi kot nežno in lepo bitje, ljubezen med njo in Celjanom pa

označuje za v hipu vzplamtelo in za oba usodno strast. Friderik je v nasprotju z zgodovinsko resnico zamolčal svojo poročenost ter se ji predstavil za viteza v celjski službi.

Drugo dejanje poteka v sobi v krškem gradu, v njem pa nastopa več oseb z različnimi značaji, kar omogoča akcijo, dejanje. Friderik na skrivaj pripravlja grajsko pristavo za Veronikin prihod, medtem ko zapuščena grofica Jelislava zre že onstran življenja. Trgovec Bonaventura, ki ga Herman kot Juda ne mara, ustreza obema, Frideriku nabavlja dragocenosti za pristavo, Jelislavi pa uspavala. Tu nastopi še stari Herman, ki je spregledal sinove namere z Veroniko in jih sklene prepričati, sina in snaho pa hoče pripraviti do sprave. V sinu hoče poleg tega okrepiti skrb za ugled in moč Celjanov. Sprava zakoncev je le trenutna in navidezna, kajti Friderika je ljubezen do Veronike vsega prevzela.

Tudi tretje dejanje poteka v sobi krškega gradu. Sprva imamo zaupljiv pogovor med Veroniko in Jelislavo o skrivnostih njunih src, Veronika naj bi grofici med vitezi pokazala svojega izvoljenca. Ko ji pokaže Friderika, se obema razkrije njegova prevara. Do kraja obupana grofica zdaj kot rešitev za obe predlaga Bonaventurove kapljice, od Friderika je pripravljena sprejeti le posredovani sinov, Ulrikov poljub. Veronika pa ji noče slediti v smrt, saj je noseča. Ko ostane s Friderikom, mu poočita prevaro on pa jo prepričuje o prvinskosti njune ljubezni. Jelislave se sklene znebiti na silo, a žena ga v njegovem naklepu prehitita s samomorom.

Četrto dejanje je postavljeno v dvorano krškega gradu. Potem ko je Friderik čakal na kres, ki mu bo sporočil, da je dozidan Novi grad nad Kočevjem, kamor naj bi se z Veroniko umaknila pred Hermanom, se med zaljubljenecema plete pomenek o usodni noči, ko si je Jelislava vzela življenje in si oba očitata krivdo za njeno smrt. Zatem nastopi grof Herman, ki je do sinove izvoljenke skrajno nerazpoložen: pravkar pozidani Novi grad bo dal podreti, Veronika naj se vrne med svoje "slivarje", revne zagorske plemiče. V žaljenem dekletu se dvigneta ponos in odločnost, zanjo se postavi tudi Friderik, ki očetu izjavi, da v njem skladno živita celjski sen in ljubezen do Veronike. Stari grof namreč glede nasledstva okleva med obema sinovoma, naklonjen je sicer bolj prvorojencu Frideriku, zamerja pa mu krvoskrunstvo s siromašno plemkinjo z Desenic. Zato se odloči za mlajšega sina Hermana, Veroniko pa v ihti označi za čarovnico in vlačugo. Friderik ga zavrne z izjavo, da je njegova prava žena in celjska grofica, in preseneti z novico, da se je brat Herman pravkar s konjem smrtno ponesrečil. Zato grof izroči Celje in Veroniko Frideriku, ki pa naj bo njegova žena le za dvorni krog, ne za javnost. Ko Friderik ta ponižujoči pogoj odkloni, ga grof Herman ukaže zapreti in za njim še Veroniko, ko iz njenih ust izve, da je noseča.

Najkrajše zadnje, peto dejanje, ki pomeni razplet, ima dve prizorišči: sobo in temnico v Gornjem Celju. Stari Herman pošlje k Veroniki v ječo Pravdača, da bi iz nje izvil priznanje, da je Friderika pridobila zase kot čarovnica; Pravdač, ki hoče ostati pravičen, se vrne h grofu z izjavo, da jo je spoznal za nedolžno. Tedaj Herman sklene, da se bo dekleta znebil s silo: poklicati veli Juda Bonaventuro, ki naj spravi Veroniko s poti z uspavali, če hoče sebi, v Celju nezaželenemu, rešiti življenje. Naslednji prizor prikazuje Veroniko v temnici, ki se vdana v usodo pomenkuje z nerojenim detetom v sebi. V ječo stopi Bonaventura s svečo in jetnici sporoči, da ji bo moral zavdati, preden bo sveča dogorela, tega pa mu ni treba storiti, kajti dekleta je med tem že samo izdihnilo od izčrpanosti in trpljenja. Tako jo Herman in Friderik najdeta mrtvo, prvi je v sebi potešen, drugi pa zgrožen.

- Na področje proze je Ž. segel le s spominsko-avtobiografskimi črticami, ki so večinoma postavljene v Belo Krajino in prikazovale očetov gospodarski propad v Dragatušu.
- V vseh obdobjih ustvarjanja se je Ž. posvečal tudi publicistiki (ocene, članki, eseji, govori). Iz literarne teorije so ga pritegovala vprašanja poetike, moderne črtice, ljudske pesmi in prevajanja. Iz slovenske književnosti je portretiral vse 3 tovariše iz

moderne, Ketteja, Murna in Cankarja, večkrat označil Prešernovo osebnost, pisal o Franu Levstiku, prizadeval si je iz gledališča odpraviti elkanje, pisal je o Shakespearju in njegovem času. Občasno se je ukvarjal tudi z vprašanji jezika in kulture, tu je zlasti pomemben esej Adamič in slovenstvo, v katerem se je zavzemal za sproščeno, vedro in zdravo slovenstvo.

- Ž. sodi med prve sl. mojstrske prevajalce, saj se je zavedal, da je treba prevajati iz izvornikov in upoštevati značilnosti slovenščine. S prevajanjem je uresničil zahtevo, da naj bi se Slovenci čimbolj seznanili s svetovno književnostjo. Prevajal je predvsem iz angleščine, francoščine in dela renesanse, romantike, realizma in sodobnosti, zlasti romane in drame, manj poezijo. Slovenjenje Shakespearovih del je štel za eno svojih življenjskih nalog, prevedel je 16 del, okoli polovico dramatikovega opusa. Kritika je bila posebno navdušena nad prevodom Hamleta in Romea in Julije. Med romanopisci se je najbolj ukvarjal s de Balzacom (oče Goriot), Charlesom Dickensom (Oliver Twist, David Copperfield), prevajal pa je tudi dela Flauberta in de Maupassanta in Voltaira. Iz svetovne poezije je prevajal dela Danteja, Goetheja in Puškina.
- Za življenja in še nekaj desetletij po smrti je Ž. doma in v tujini užival velik ugled, o čemer govorijo dela o njem. Spada med najpogosteje prevajane slovenske književnike, na mnoge sodobnike je tako ali drugače vplival in je na splošno veljal za največjega pesnika po Prešernu. Nesporno pa velja, da ga v pretanjenosti izraza, bleščeči metaforiki in zvočnosti verza doslej ni nihče dosegel. Tudi njegove ljubezenske, razpoloženske izpovedi ga uvrščajo v slov. pesniški vrh.

Viri: Andrijan Lah: Pregled književnosti, od začetkov realizma do konca nove romantike

Joža Mahnič: Pripovedi o Župančiču in pomenki z njim

Joža Mahnič: Oton Župančič, monografija